

SALLA TUOMIVAARA

Keitä me olemme? – Eli tarsiuksen ja muiden toiseuksien arvosta

”Ympäristö ei käsittänyt heitä, ja käsittämätön pysyy aina myös näkymättömänä,” kirjoittaa Peter Høeg teoksessaan *Nainen ja apina*. Nämä kaksi, nainen ja apina, olivat niin toista kuin heidän olisi pitänyt olla, ettei heitä oikeastaan havaittu Lontoon ytimessäkään.

Eläimet on viime vuosina todettu lähes näkymättömiksi useilla tieteenaloilla. Tämä tuntuu erikoiselta, kun maailmamme ja mieleemme täyttävät mitä moninaihimmat eläimet: talutushihnassa kulkevat lemmikit, nallet, mäkäräisparvet, koirasudet, faabelit, häkkikanat, ankkalinnalaiset. Eläimet ovatkin olleet läsnä biologiassa silkan luonnon täyttämänä olentoina, ja ihmistieteissä meidän ihmisten täyttämänä kuvina. Niiden läsnäolo ja merkitys omana itsenään, toimivina olentoina keskellä ihmisyhteiskuntia, on sen sijaan jäänyt syrjään. Näin on ollut siitä huolimatta, että meidän olisi mahdotonta kuvitella elävämme vain keskenämme, ilman eläimiä. Kuten suomen kielen professori, etymologi Kaisa Häkkinen teoksessa *Eläin ihmisen mielenmaisemassa* toteaa, ”[I]uomakunnan kaikista olioista eläin on ihmistä lähinnä”.

Häkkinen lause paljastaa, että olemme kadottaneet eläimiä kerralla kokonaisen lauman. Eläimistä on tullut *eläin*, ja ihmisestä itsestään *ei-eläin*. Yritämme elää näiden kahden olennon maailmassa, jossa molemmille on varattu omat lohkonsa tieteessäkin. Toisaalta meillä on uskomme ei-eläimen sukulaissuhteesta muihin eläimiin, mutta siitä, milloin sukulaisuus muuttui omaksi historiaksemme, on vaikea puhua. Ollakseen tasa-arvoinen olennon tulee olla ihminen eikä eläin – mutta missä menee raja?

Kun halutaan kuvittaa ihmisen evoluutiivista historiaa, ihmistä edeltäneitä lajeja seuraa aina kaavioissa valkoihoinen mies, siis *homo sapiens*. Hiljattain televisiosta tullessa tiededokumentissa ihmisen afrikkalaiset esi-isät vähitellen valkaistuvat kasvoiltaan, kun lähestyttiin *homo sapiensia*. Ovatko kuvaustavat merkki valkoihoisten pohjattomasta itsekeskeisyydestä ja valkoisen miehen käyttämistä yhä ihmisen mittana? Selitys vaikuttaa liian yksinkertaiselta ja rasisiselta. Mietin muunlaisten kuvaustapojen seurauksia. Kun ihmisen kehitys kuvataan lineaarisena, johtaisi tummaihoisten käyttämi-

nen vastaavissa kuvissa ajattelemaan, että afrikkalaiset sijoittuvat lähemmäs apinaa tai apinat lähemmäs tummaihoisia kuin meitä, että vasta heistä ja heidän jälkeensä olisi kehittynyt lopullinen, todellinen nykyihminen, valkoinen *homo sapiens*. Ihmisen alkukoti on Afrikassa, se tiedetään, mutta *homo sapiens* syntyy poliittisen yksinkertaisuuden nimissä valkoisena.

Kaukaiset ja värilliset, intiaanit ja orjat määritettiin pitkään omistajaansa ja valkoisia alemmiksi ja eläimellisemmiksi. Näiden käytäntöjen perintö kulkee mukana edelleen, myös silloin, kun yritämme kuvata suhdettamme muihin eläimiin. Havainnollistettaessa ihmisen ja ihmisapinoiden sukulaisuutta tai samankaltaisuutta hymyilevät kuvissa harvoin rinnan alankogorilla ja hänen kotimaansa alueella – esimerkiksi Kamerunissa tai Nigeriassa – asuva ihminen. Kuva vaikuttaisi rasisiselta, koska tummaihoista verrattaisiin jälleen apinaan. Sen sijaan valkoihoinen simpanssin kanssa kuvattuna ei herätä vastaavaa miellelyhtymää. Rasismi on rakennettu sisään itse asetelmaan: asetimme valkoisina kulttuurisesti niin kauas apinoista, ettei ajatusta lähisuku-

laisuudesta voi syntyä, vaikka poseeraisimme käsi kädessä. Biologinen tieto ihmisten samanlaisuudesta ei kykene edelleenkaan ylittämään kulttuurista painolastia toisen elämellisydestä – ja toisen kadotetusta elämellisydestä. Harmi, ettei evoluutio ole tuottanut rinnallemme muita kalpeanaamaisia pohjoisen apinoita arktisia havumetsiä asuttamaan.

Ihmisen ja muiden eläinten sekä ihmisyiden ja eläimyyden välinen suhde on käymässä läpi jonkinlaista uudelleen pohdintaa. Ihmisen ja eläin-toiseuden todellisen uudelleen kohtaamisen voikin nähdä vaativan jotain sen kaltaista radikaalia keskeytystä tavanomaisessa havaitsemisessa, ihmetystä, josta Luce Irigaray ja Sara Heinämaa puhuvat sukupuolten kohdalla. Tämä ihmetys ei ole automaattista, vaan se on tehtävä.

Eläin-toiseuden kohtaaminen ikään kuin ensimmäistä kertaa, ilman totunnaisia käsityksiä, on lähes mahdotonta. Toisaalta monet kuvaavat tiettyjen toislaisten eläinten, erityisesti ihmisapinoiden, arkipäivässä tapahtuvaa kohtaamista voimakkaasti liikuttavana, lähes uskonnollisena kokemuksena. Kommunikaatio vie-

raslajisen olennon kanssa tai gorillan toiseudessa välähtänyt minä saa kysymään: jos itse olen vähän kuin eläin, onko tuo toinen vähän kuin minä? Vieraasta löytyvä tuttuus on tyydyttävää ja samuus toiseudessa synnyttää ymmärryksen ja empatian. Mutta vaatiiko arvostus samuutta?

Olen pohtinut, mitä tapahtuisi jos löytyisi kulttuurisesti riippumaton mitausmenetelmä, joka lahjomatta paljastaisi naisten olevan tietyillä älykkyyden alueilla keskimäärin miehiä selvästi heikompi. Mielestäni minulla naisena pitäisi olla vastaus, miten suhtautua tällaiseen tietoon. Epäilen, ettei kovin monella muullakaan, tai meillä yhteisönä, ole tätä vastausta.

Naisten ja miesten fyysiset erot olemme valmiimpia hyväksymään, joskin on myös esitetty, että identtissä kasvuympäristössä naisista ja miehistä kasvaisi keskimäärin yhtä nopeita ja vahvoja. Fyysinen ero ei ole samalla tavoin loukkaava kuin kuilu henkisessä kapasiteetissa. Onhan tumma iho hallitseva näky palkintokorokkeilla, joille astutaan esimerkiksi juoksuradoilta. Syitä emme ehkä halua

mieltä, mutta jotenkin asia mielessämme liittyy savanneihin, köyhyyteen, puuvilla-peltoihin ja elämän kamppailuun, niukoihin resursseihin. Tietyt samankaltaisuudet ovat meille tärkeämpiä kuin toiset, vaikka emme taida olla aivan varmoja miksi.

Ehkä pyrin kohti oivallusta, johon nobelisti Wislawa Szymborska on yltänyt. Hänen runonsa minä, Tarsius, tarsiuksen isä ja isoisä, tarsiuksen poika, pojanpoika ja pojanpojanpoika, on ”pieni eläin, melkein jotenkin puolikas ja silti kokonaisuus muiden vertainen”. Tarsius tietää, kuinka tärkeää on olla tarsius. Tosin muut eivät tätä ole oivaltaneet, vaan tarsius nököttää elävänä ihmisen sormella, sillä se on kuin ihmeen kaupalla säästynyt jatkokäsittelyltä, koska se ei ole maukas, koska kaulukset tehdään isommista, koska sen rauhaset eivät tuota onnea, eikä konserteissa tarvita sen suolia. Ja koska tarsiukset ovat ”sinun unesi, joka julistaa sinut hetkeksi syyttömäksi”. Mutta kuinka tärkeää – ja mukavaa – olisi käsitellä ja nähdä itse tarsius. Jotenkin puolikas, mutta silti kokonaisuutena muiden vertainen.